

Renata ZDARILOVÁ¹

PROMĚNY BYDLENÍ V PRŮBĚHU 20.STOLETÍ

Abstrakt

S vývojem lidské společnosti se vyvíjí i požadavky a nároky na bydlení a vlastní dispoziční uspořádání bytu. Lidské obydlí a jeho různorodost v sobě odráží rozdílné postavení lidí ve společnosti a nutné funkční požadavky na bydlení samotné. Mezi základní funkce obydlí, které přetrvávají až do současných požadavků, patří ochrana před klimatickými vlivy, ochrana majetku rodiny a zajištění soukromí rodinného života. Další funkce a požadavky na bydlení se měnily v souvislosti s rozvojem společnosti, sociálního a pracovního zařazení členů rodiny, životního stylu v daném časovém období a individuálních požadavků. Proměny bydlení ve 20.stoletím jsou odrazem celého historického vývoje, zejména od počátku 19.století a nastupujícího klasicismu, kdy se začíná definovat základ soudobého bydlení.

ÚVOD

Proměny bydlení ve 20.stoletím jsou odrazem celého historického vývoje, zejména od počátku 19.století a nastupujícího klasicismu, kdy se začíná definovat základ soudobého bydlení. Pokud mapujeme vývoj objektů pro bydlení s jejich měnícím se dispozičním uspořádáním s přímým důsledkem pro bydlení 20.století, musíme pro poznání souvislostí brát v úvahu vývojovou etapu 19.století, v kterém se již definuje základ soudobého bydlení po stránce dispoziční s uvedením několika základních faktů jednotlivých slohových epoch, jež bezprostředně navazují na vývoj bydlení a bytové dispozice 20.století. Z tohoto důvodu lze hovořit o následujících časových úsecích:

- ☐ I. etapa období let 1900 - 1918 s důsledky předchozího vývoje v 19. stol. na bydlení v počátku tohoto období;
- ☐ II. etapa období let 1918 - 1945, tj. období ČSR včetně protektorátu;
- ☐ III. etapa období let 1945 -1989, s mezi etapou v letech 1945 – 1950 (pokračování prvků tržního prostředí), plánované hospodářství, hromadná bytová výstavba
- ☐ IV. etapa období let 1989 - 1999.

1. ETAPA – OBDOBÍ LET 1900 - 1918

období 19.století

Na počátku 19.století v *období klasicismu* převládá v bydlení jednoúčelová funkce místnosti. Je definován základ bydlení – byty ovládá jednoduchost, místnosti dostávají přesně vymezené jednoúčelové zaměření, které se zachovalo dodnes. Byt se skládá z hlavní obytné místnosti, ložnice a kuchyně. S rozvojem řemeslné výroby došlo k oddělení bydliště od pracoviště a s přílivem obyvatel do měst počíná převládat účelně řešený nájemný dům – činžák. Proti dosavadním domům je moderní, světlý a vzdušný se všemi místnostmi osvětlenými z ulice nebo pavlače, z níž se vstupuje do jednotlivých bytů. Pokoje nájemných domů byly relativně velmi malé se střídým zařízením a vytápěním kovovými kamny.

¹ Ing., Katedra městského inženýrství, Fakulta stavební, Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, L.Poděště 1875, 708 33 Ostrava – Poruba, tel. (+420) 59 732 1937, e-mail renata.zdarilova@vsb.cz

V následujícím *období empiru* převládají stavby pavlačových domů a koncem empiru se objevuje také dům schodišťový. Vlastním uspořádání bytového domu přináší změny vlivem nastávajícího rozvoje vodárenství a první kanalizace.

Bydlení obyvatelstva měst je na počátku 19.století výrazně ovlivněno přílivem vesnického obyvatelstva, jehož nároky na samotné bydlení jsou malé a povětšinou se omezují na používání jedné, maximálně dvou místností jednou rodinou. Toto obyvatelstvo je vázáno na kolonie dělnických domků, jejichž civilizační hodnota byla z hlediska hygieny a komfortu velmi malá. V tomto období nastupuje nový styl *biedermeieru*, pro jehož tvorbu má rozhodující vliv střední vrstva obyvatel, která užívá nájemné pavlačové domy. Schodišťové domy jsou rozvinuty podle uliční čáry, zastavují pozemek předním schodišťovým objektem a k němu přiléhajícím kolmým pavlačovým křídlem. Dům je orientován bez zřetele na světové strany a oslunění. Podmínkou bylo umístění jednoho většího bytu, zpravidla majitele domu, v prvním patře a směřování do ulice. Byty jsou kategorizovány podle společenského postavení jejich uživatelů výši nájmu a zároveň jejich orientací. Lepší byty byly obráceny do ulice, byly vícepokojové s kuchyní a komorou. Z hlavního a největšího pokoje byl vstup na balkon. V případě kombinování schodišťového a pavlačového typu domu, je schodiště komunikačním prvkem pro byty hlavního traktu domu a pro přístup na pavlač, kde převládají jednopokojové byty osvětlené z pavlače. Čistě pavlačové domy měly pokoj a kuchyň nebo dva pokoje s přístupem z pavlače přes kuchyň bez předsíně. Kuchyň byla místem, kde se odehrával provoz – celodenní režim a jídlo rodiny. Pokoj byl vyhrazen především pro spaní. Komfortem v této době byly skladovací prostory jako komory, spiže nebo sklepy v suterénu. Voda byla přístupná ve veřejném vodovodu nebo pumpě ve dvoře. Záchody byly suché, umístěny na konci pavlače. Splašky se nosily na dvůr do odpadního kanálu. Následně přibýlo i plynové, elektrické osvětlení, rozvod vody na pavlače a splachovací záchody.

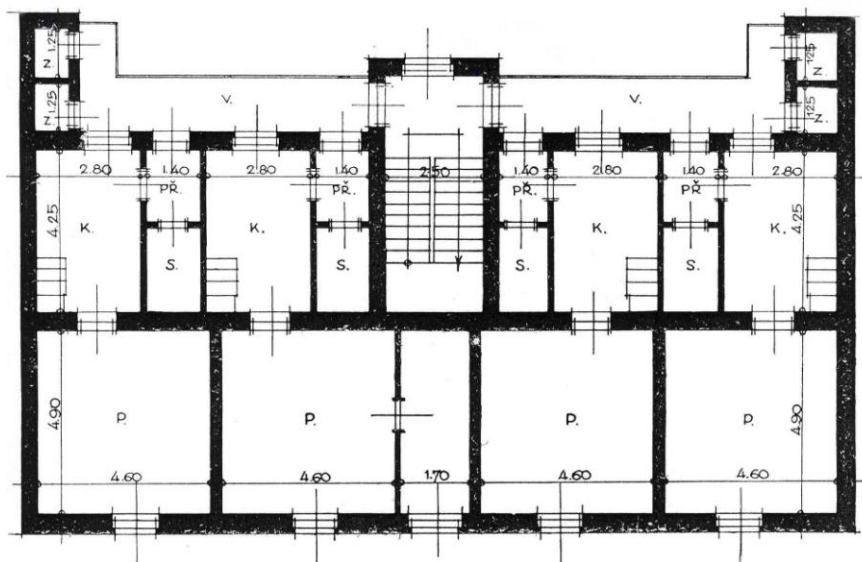
Pro bydlení na venkově do 19.století se na většině našeho území používaly dřevěné, roubené, hrázděné konstrukce stěn, nepálené cihly, šindelová a došková krytina střech. Vlivem přísnějších protipožárních předpisů se začínají prosazovat zděné stavby s nespalnou krytinou. Postupné prosazování protipožárních opatření vyústilo v roce 1816 v dekret zakazující stavbu dřevěných domů pod hrozbou vysokých peněžních trestů a případných demolice – počátky řádných stavebních plánů pro vesnické objekty. Nové zděné objekty citlivě navázaly na místní vesnické zvyky. Objekty nadále respektovaly podélný půdorys charakteristický pro vesnický dům. Období zákazu dřevěných staveb netrvalo dlouho a ve druhé polovině 19.století se setkáváme s prvními projekty a realizacemi těchto domů. Veřejné povědomí bylo již natolik ovlivněno, že dřevěná výstavba postupně mizí a je považována i na venkově za společensky podřadnou. Výjimku tvořilo Valašsko, Slovensko a horské oblasti, kde se roubená stavba udržela do 20.století.

Činžovní domy *období romantismu* stavěné do poloviny 80 let 19.století v Čechách a na Moravě mají ještě přístup z pavlače a průchozí místnosti bytů bez předsíně. Záchody jsou odděleny od bytů a situovány poblíž schodiště, kde je umístěna i vodovodní výlevka. Od poloviny 80. let do počátku 20.století je pro nové domy charakteristická vnitřní předsíň bytu a samostatné příslušenství – záchod, spiž, komora a někdy i koupelna, která je podmíněna rozvojem vodárenství. Šířka předsíně se obvykle pohybuje mezi 1,5-2,0 m, u nákladnějších domů 3,0-4,0 m a mění se v halu. Příslušenství se soustřeďuje kolem světlíků. Nejpokrokovější domy mají tři až pětipokojové byty s předsíňkou oddělující záchod, lázeň a pokoj služebné od ostatních prostor bytu. Pokrok se projevuje i v dělnických koloniích stavěných v bezprostřední blízkosti pracoviště. Tyto kolonie jsou již vícepodlažní s kuchyní a pokojem, později s předsíní a záchodem, na přelomu století také s koupelnou. Vedle těchto typů nejběžnějšího způsobu bydlení se objevuje ve druhé polovině 19.století rodinný dům obklopen sadem, nazývaný vila. Zpočátku má vila spíše funkci reprezentativní a obytnou, prostory jsou rozloženy podle anglického vzoru kolem monumentálního schodiště a vestibulu. Rozvoj bydlení od 2.poloviny 19.století byl pozoruhodný a podmíněný rozvojem sanitárního zařízení a vlastním provozním členěním bytové dispozice.

období přelomu 19. a 20.století

Dělnické kolonie stavěli od poloviny 19. století majitelé průmyslových podniků k bydlení pracovních sil. Šlo o seskupení samostatných domků, přízemních či patrových blokových staveb s typizovanými obytnými jednotkami. Kolonie vznikaly hlavně v blízkosti průmyslových závodů a dolů (na Ostravsku, Kladensku, Rosicko-Oslavansku, Mostecku, v okolí Spišské Nové Vsi a jinde).

Na **Ostravsku** dělnické obytné kolonie začaly budovat pro své zaměstnance od druhé poloviny 19. století významné těžařské společnosti a průmyslové závody. Stavěny byly nejen kolonie dělnické, ale také kolonie úřednické, které se od sebe výrazně lišily. Pro úředníky se stavěly vícepodlažní domy, dvojdomy nebo vily s byty o třech a více obytných místnostech s kuchyní a splachovacím záchodem. Koupelny byly součástí úřednických bytů až kolem roku 1900. Obydlí vyšších úředníků a inženýrů byla obklopena zahradou. Naproti tomu dělnické obytné domy se budovaly nejprve ve formě přízemních dvojdomků nebo čtyřdomků obklopených malými užitkovými zahrádkami. Domy obsahovaly většinou byty s jednou obytnou místností, případně ještě s kuchyní. Koupelny zde neexistovaly vůbec a suché záchody byly umístěny v samostatném drobnějším objektu na zahradě, jehož součástí bylo také skladiště paliva a chlév pro drobnější hospodářská zvířata. V menší míře se stavěly také přízemní obytné domy s více byty se samostatnými vstupy. Později se začaly stavět také vícepodlažní dělnické obytné domy pavlačové se sociálním zařízením na koncích pavlače, které bylo společné pro několik bytů, nebo s centrálním schodištěm a se záchody na podestách v mezipatrech. V některých případech měly i několikapodlažní dělnické domy záchody umístěny v solitérních objektech, které sloužily stejně jako u již zmíněných dvojdomků a čtyřdomků také jako skladiště paliva. Součástí dělnických kolonií byly většinou také drobné stavby - pekárny a udiřny, kde si obyvatelé kolonie pekli vlastní chléb a uдили maso. V dělnických koloniích nebo v jejich těsné blízkosti byly často stavěny hospody, obchody a později také školy.

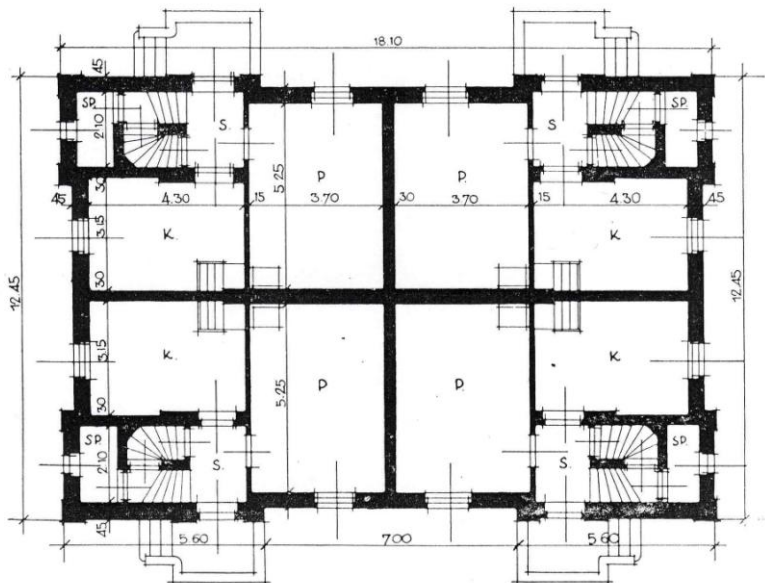

Obr.1 Půdorys 1.patra pavlačového domu dělnické kolonie v OKR

Jednotlivé velké společnosti a průmyslové závody postupem času budovaly kolonie s objekty vystavěnými podle typového projektu, který byl používán ve více lokalitách. Mnohé velké závody měly vlastní cihelny k výrobě cihel pro potřebu výstavby nejen výrobních, ale i obytných objektů. S rychle se rozvíjícím průmyslem, s rostoucí těžbou uhlí a otevíráním nových dolů vznikalo stále

větší množství obytných kolonií. Okolo roku 1900 už byly obytné dělnické a úřednické kolonie charakteristickým urbanistickým prvkem krajiny v celém Ostravsko-karvinského revíru.

Typické dvojdomky a čtyřdomky se stavěly až do 20. let 20. století, v pozdější době výhradně vícepodlažní obytné domy. Na konci 40. let 20. století vznikaly jako provizorní řešení tzv. finské domky. Jednalo se o typizovaný projekt dřevěného jednopodlažního dvojdomku obklopeného zahradou, který byl v Ostravsko-karvinském revíru značně rozšířen.

Obr.2 Půdorys dělnického pro 4 rodiny v „Nové Halfarově osadě“

počátek 20.století

Bytové nájemní domy z období secese zvětšují hloubku středního traktu, počet podlaží se zvětšuje na šest, objevuje se první výtah a ústřední vytápění bytů. Vybavenost bytu je v podobě lázně (koupelny), pokojíku pro služebnou se samostatným příívodem vody a odpadu. Součástí velkých a vysokých bytů (až 3-4 m) jsou prostorné kuchyně s přílehlými jídelnami a pokoje se vstupem na balkon. Luxusní byty mají obvykle pět pokojů, ložnici, kuchyni, koupelnu, pokoj pro služku s příívodem vody, častá je komora nebo šatny a vestavěné skříně. Balkóny jsou již ve všech podlaží. Do bytů je zaváděna voda, je budována kanalizace, zaváděn plyn a elektřina. Celý byt je prosvětlován velkými okny.

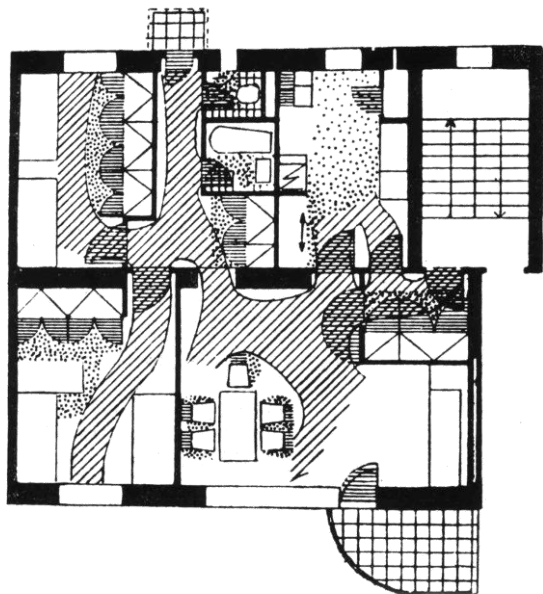
Ze secese na počátku 20.století vychází česká moderna a v časovém období první poloviny tohoto století dochází k výraznému posunu v kvalitě a architektonické úrovni obytných staveb na území České republiky. V dějinách architektury je to období, kdy končí vytváření staveb v historizujícím tvarosloví a utváří se dispozice domu, odpovídající novému způsobu života. Významným architektem a zakladatelem moderního umění v našich zemích v té době byl Jan Kotěra, předchůdce českého konstruktivismu a funkcionalismu. Ve své tvorbě vychází z vnitřní funkce budovy a ze způsobu vnitřního uspořádání pro účel, jemuž má sloužit. Ve vlastním interiéru bytu se důsledně uplatňuje světlo, vzdušnost a jednoduchost. Individuální moderna vzhledem ke krátkosti svého trvání nemění způsob bydlení a měšťanské byty si zachovávají jídelnu jako obřadný reprezentační prostor, rozpačitý salon a ložnici. Pokrok v tomto období se projevuje u kuchyňského zařízení, který byl podmíněn rozvojem plynárenství a technickými předměty výbavy kuchyně.

II. ETAPA – OBDOBÍ LET 1918 - 1945

První světová válka a následující hospodářská stagnace omezily bytovou výstavbu, jejichž důsledkem byl nedostatek bytů. Z tohoto důvodu se zpočátku podnikatelská výstavba zaměřuje na výstavbu malých bytů, které nezřídka tvořil jeden pokoj s kuchyní a skoro výhradním typem domu tohoto období byl světlíkový dům v uzavřeném meziuličném bloku. Teprve sociální, politický tlak a revoluční vlna poválečných let si u nás vynucuje stavební činnost státu, obcí, i družstev, kterou podpořil zákon o stavebním ruchu z roku 1921. Tímto zákonem byl vymezen pojem „malého bytu“ do 80 m² plochy, na jehož výstavbu garantoval stát zápůjčky ve výši 50-70 % nákladů. Taková plocha již umožňovala byt o čtyřech místnostech – tedy i pokojík pro služku a příslušenství. Tímto zákonem motivovaná vypukla exploze stavebních akcí a velká výstavba celých zahradních čtvrtí v okolí velkých měst – např. na okraji Prahy – Ořechovka (Jaroslav Vondrák, Jan Šenkýř). Již v roce 1920 byl zastavovací plán naplněn rodinnými domy a vzniklo velmi malebné obytné prostředí, jehož nesporné kvality jsou patrné dodnes. V samotném dispozičním řešení bylo zřejmé hledání nového utváření prostorů, jejich nová gradace, nové návaznosti, odpovídající logice provozu bytu. Výsledné řešení nebylo ale žádným krokem vpřed, domy jsou tradiční a výhradně se sedlovými střechami. Po realizaci Ořechovky poměrně rychle následují zahradní kolonie na Smíchově, v Břevnově, na Vinohradech a ve Strašnicích. Změna chápání funkcí a názorů na kvalitu prostorů se v dispozičním uspořádání těchto rodinných domů projevila soustředěním servisních funkcí kuchyně, WC, koupelny k severní nebo uliční fasádě. Obytné prostory jsou otevřeny do zahrady, na jih. Přitom všechny tyto čtvrtě (či skupiny rodinných domů) představovaly bydlení pro střední vrstvu, některé spíše i pro nižší střední vrstvu společnosti – rodinný dům v té době nebyl symbolem luxusního bydlení, byl typem bydlení podle vlastní volby a velmi dobře dostupný. Kromě nových čtvrtí rodinných domů se od počátku 20. let postavilo také velké množství nájemních domů, které tvoří souhrnné domovní bloky s vnitřními zelenými dvory. Šlo o nájemní domy pro nejrůznější vrstvy obyvatel – v architektuře té doby platí, že i domy pro sociálně slabší vrstvy musí mít úroveň odpovídající městskému prostředí a toto pravidlo se udrželo i přes celá 30. léta. V tomto období začíná ovládat stavění v celé zemi funkcionalistický styl, který se nevyčerpává pouze vnějším výrazem fasády domu, ale prostupuje do utváření vnitřních prostorů.

Funkcionalismu

Ústřední otázkou funkcionalismu je problematika bydlení se základní filozofickou myšlenkou naplnění hygienických požadavků ve stavební architektuře a urbanismu. Hygienické požadavky na inženýrské síti spolu se silnou argumentací lékařů o zdravém životním prostředí spolu s japonskými inspiracemi přivádějí architekty k novým řešením domů i k novým urbanistickým studiím. Hlavní důraz je kladen na hygienické a sociální zásady, nové materiály a technologie, zásady standardizace, ekonomie a zevšeobecnění způsobů a forem bydlení. Tyto zásady jsou deklarovány v Athénské chartě z roku 1933. Hlavní těžiště funkcionalismu nespočívá v projektech výstavných vil zámožných jednotlivců, ale důraz se klade na rodinné domky a na bydlení v nájemních domech (u nichž k městské a státní výstavbě přistupuje také výstavba družstevní), významné soutěže mají přinést řešení bytů pro existenční minimum, "nejmenšího bytu" a bytů nouzových. Objevuje se myšlenka pavlačového domu, ovšem oproti empirii a třetí čtvrtině 19. století na úrovni komfortu přiměřeného době a s proklamováním zásady, že se nemají stavět neosvětlené a přímo nevětratelné místnosti. Obytná architektura je chápána jako reforma všech složek, které s bydlením souvisejí, a proto se na základě průzkumů a nejrůznějších dat sestavují požadavky, které znamenají základ vědy o bydlení. Cílem je řešit byt nikoli pouze jako skupinu prostorových jednotek, ale jako domov. V této oblasti jedním z prvních českých architektů, který se zabýval otázkou teorie bydlení, funkcí a provozem, byl významný český teoretik architektury Karel Honzík. V tomto období funkcionalismus je zavedena vědecká typologie a provozní analýza, která se zrodila z nauky profesora Ausobského (období první světové války) a která v pozdější době byla zpracovávána na několika tehdejších ústavech (STÚ, VÚVA).

Většina Honzíkových analýz provozu byla publikována až po skončení druhé světové války

Obr.3 Karel Honzík : Studie provozu v bytě, kolem roku 1937

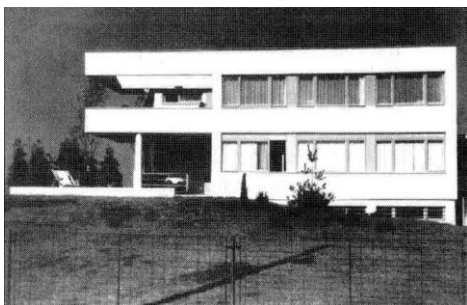
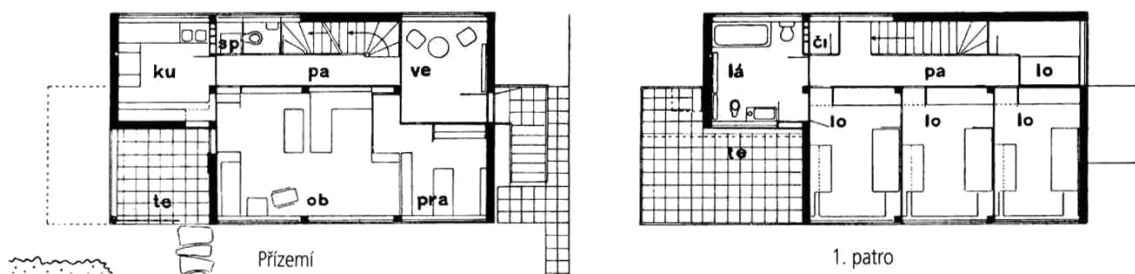
K realizaci tak velkých záměrů bylo třeba přistupovat radikálně, prostřednictvím účelné a hospodárné racionální výstavby. To znamenalo zákonitě formování požadavků hromadné výroby, normalizace a typizace. Hledaly se formy zprůmyslnění výstavby a první pokusy o sériový domek. Výsledkem této snahy byly jednak rodinné domky a vily stavěné individuálně, či celé vilové kolonie podle jednotícího regulačního projektu.

U příležitosti Výstavy soudobé kultury v Brně v roce 1928 jsou představeny ukázkové obytné a rodinné domy a vzniká ojedinělý podnikatelský záměr malé výstavní kolonie „Nový dům“. Na vzniku této kolonie se podíleli přední brněnští architekti. Obytný soubor nabízel k bydlení domy až výhradně funkcionalistické ve standardu odpovídajícímu nižší střední vrstvě obyvatel. Autoři se zde snažili navrhnout funkcionalistické domy s úspornými dispozicemi, časté je využití jednoramenného schodiště a obytné terasy. Hlavním typem domu tohoto obytného souboru byl úsporný řadový dům.

Obr.4 Sídliště Svazu československého díla Baba

V Praze se výstavní osada, jež se měla stát vzorem nového způsobu bydlení a nového způsobu života, připravovala pod záštitou Svazu československého díla od roku 1929. Zastavovací plán na svazích nad Dejvicemi zpracoval Pavel Janák. Podle tohoto plánu mělo být postaveno několik desítek řadových rodinných domů a typových volných domů. Individuální domy měly být výjimkou. Z tohoto záměru sešlo a domy postavené v období 1932-1940 byly navrženy individuálně několika architekty. Přes zdánlivý neúspěch záměru, Baba představuje to nejlepší, co se ve 30. letech ve stavbě rodinných domů v Československu uskutečnilo, ať už jde o urbanistické řešení, kdy domky jsou po svahu v ulicích rozloženy tak, aby všechny měly atraktivní výhled do údolí, či o architekturu jednotlivých domů a jejich dispoziční řešení. Výstavní kolonie nabídla rozmanitou škálu velikostí domů – od bydlení dvoučlennou rodinnou, až po bydlení vícegenerační. To ovšem vycházelo do jisté míry z toho, že domy byly stavěny pro konkrétní stavebníky, tedy pro konkrétní programy.

Autor: Ladislav Žák – poprvé realizoval půdorys obytné jednotky, kterou zamýšlel použít v kolektivních domech. V přízemí byl podélný obytný prostor s krytou terasou, v patře spací kabiny s vestavěnými skříněmi

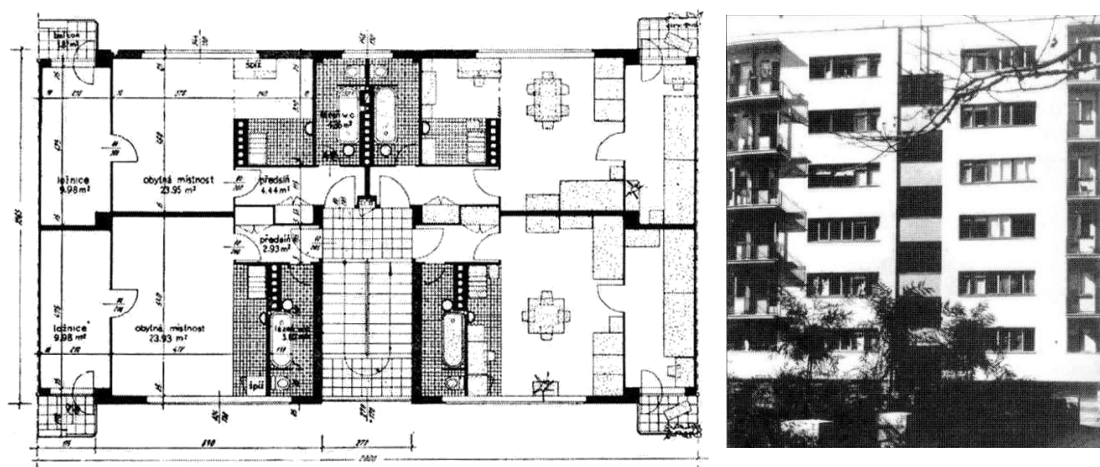
Obr.5 Rodinný dům Zaorálek, Baba

Samostatnou kapitolou v oboru rodinných domů jsou stavby ve Zlíně. Zde šlo o domy, jež patřily firmě, domy typové – domky, dvojdomky, čtyřdomky, domy stavěné s maximální úsporností ekonomickou, materiálovou i výrazovou na šachovnicovém plánu v zeleni. Jejich autory byli známí architekti Jan Kotěra, Vladimír Karlík a další.

Dvacátá a třicátá léta byla na realizaci rodinných domů velmi bohatá. Rodinné domy se staly typem staveb, na němž se vypracoval a do širokého povědomí prosadil funkcionalismus. Stavbě rodinných domů se zcela profesionálně věnovali autoři, kteří v české architektuře znamenali to nejlepší. Na jejich realizacích se uplatnily principy, které znamenaly výrazný posun české architektury k evropskému významu.

U obytných domů byla situace obdobná. Zvláště v období okolo roku 1930 se předmětem zájmu mnoha architektů stalo bydlení především pro sociálně slabé vrstvy obyvatel. V této době bylo vypisováno mnoho veřejných architektonických soutěží, které požadovaly domy s malými, či dokonce minimálními byty. Většinou se jednalo pouze o kuchyň a pokoj se základním hygienickým příslušenstvím a minimálními ekonomickými nároky. Z velkých soutěží organizovaných v letech

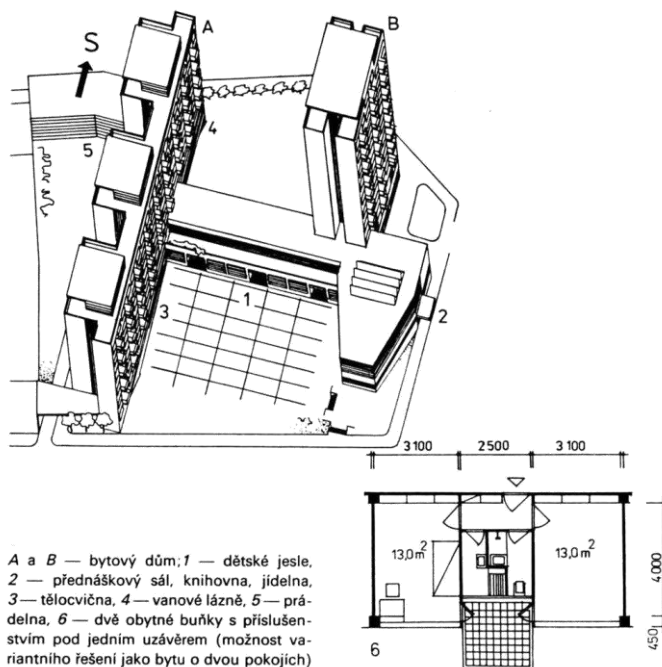
1930-1932 sice vzešlo jen málo skutečně postavených domů, ale i to, co postaveno bylo dokládá, že úspěšnost nebyla na úkor architektury.

Obr.6 Domy s malými byty, 1936-1938

Pavlačové domy s malými byty postavené na základě soutěže vypsané roku 1936, Praha – Holešovice

Zajímavým produktem těchto soutěží, který se nedočkal v uvedeném období realizace, byly návrhy na kolektivní domy či dokonce okrsky takových domů s bohatým občanským vybavením. S takovým návrhem vstoupili čeští architekti v roce 1930 do diskuse o bydlení pro nejširší vrstvy obyvatel v rámci jednoho kongresu CIAM.

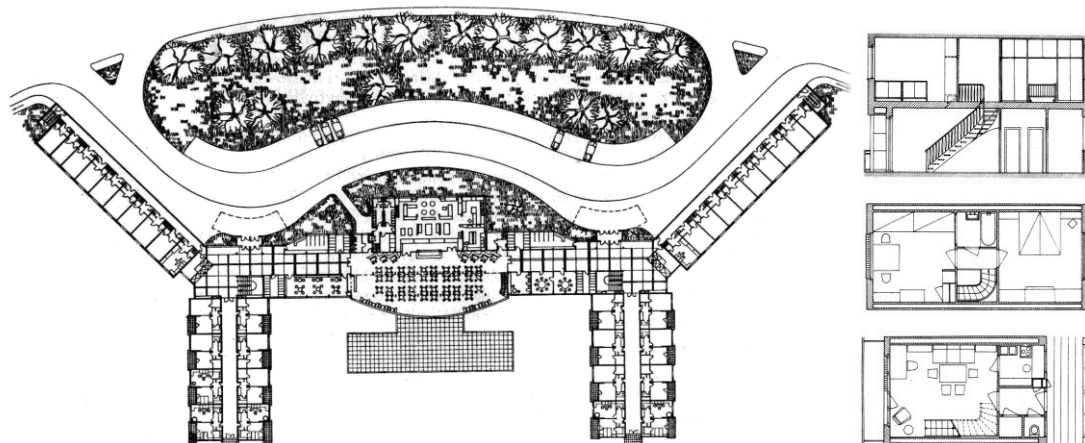

Obr.7 První návrh kolektivního domu z roku 1930
(soutěžní návrh arch. Gillara na malobytové domy v Praze – Vršovicích)

Jak již bylo popsáno, v tomto období mezi dvěma světovými válkami dochází k prudkému vývoji prostoru samotného bytu, definování jeho funkcí, provozní stránky a jednotlivých místností bytu. Tak dochází také k vývoji kuchyně a kuchyňského nábytku, jenž ovlivněn rozvojem bytové techniky, plynofikací a elektrifikací razantně mění svoji sestavu na laboratorní styl. Trend tohoto vývoje byl určován americkým vzorem, který v tomto období zaznamenává překotný rozvoj výroby spotřebního zboží a zejména kuchyňských spotřebičů. Vodovod s dřezem v lince vytlačily stůl s mycí nádobou, elektrické spotřebiče (chladničky, roboty, mlýnky aj.) vytlačily klasické kredencové skříně. U nás se tento americký trend počíná však výrazněji prosazovat až po druhé světové válce. Také nábytek meziválečného období se poprvé stává nástrojem bydlení a neúčelněji se přizpůsobuje svými rozměry daným prostorům. Snížení světlé výšky místností a jeho reprezentativních potřeb navodilo atmosféru intimního prostředí, které je již plně využíváno pro potřeby bydlení. Významným našim teoretikem funkcionalistického interiéru v předválečném období byl Jan Koula, který formuluje filozofii funkcionálního bydlení – skříňový nábytek ustupuje nábytku vestavěnému, který je trvalou součástí bytu a tímto se zvětšuje obytná plocha, vytvářejí se šatny, v nichž jsou skříně sestaveny v celé stěny nebo se řeší podobným systémem stěny v předsíni, hale apod. Myšlenky funkcionalismu přinesly nové pohledy na bydlení a nábytek, ale jejich přísná aplikace vytvářela až sterilní prostředí zbavené emotivních vjemů, důležitých pro psychické klima interiéru. Právě tyto nedostatky funkcionalistických teorií, zejména chybějící rozměr emotivních a sociálních vazeb objevuje až druhá polovina 20.století a podrobí je kritice v chartě Machu Pichu v roce 1977.

III. ETAPA – OBDOBÍ LET 1945 - 1989

Vývoj bydlení druhé poloviny 20.století je poznamenán nezměřitelným zničením Evropy. Druhá světová válka zarazila slibně se vyvíjející výstavbu a nejen obytných domů. V roce 1941 byla na území protektorátu vyhlášena stavební uzávěra a architekti se začali připravovat na období poválečné obnovy. Předpokládali, že potřeba nových bytů bude veliká a že nebude možno ji uspokojit tradičními metodami výstavby. Otázky standardizace byly v popředí zájmu již od počátku století (náměty na konkrétní typizované stavební systémy se objevují už od 20.let). Bytová nouze se stala nejen evropským, ale celosvětovým jevem a nutnost zajistit bydlení se stala palčivým požadavkem doby. Potlačila zpočátku tvůrčí práci do pozadí – při výstavbě budov a domů platilo heslo „Čím více, tím lépe“ – komfort musel ustoupit kvalitě a extrémní funkcionální jednoduchost se stala kritériem také obytných staveb.

Obr.8 Václav Hlinský, Evžen Linhart, Kolektivní dům v Litvínově
(půdorys přízemí, půdorysy a řez mezonetovým bytem)

V poválečných letech se na nové metody hned nedostalo. Stále jsou zde myšlenky 30.let kolektivních domů. V roce 1946 byl uveřejněn projekt kolektivního domu pro Litvínov (Václav Hlinský, Evžen Linhart), který přinesl nové pojetí kolektivního domu – byty plně vybaveny, bohaté vybavení domu dává nájemníkům volbu využití společné jídelny, prádelny či společenských prostor. V podobném duchu je postaven v roce 1951 kolektivní dům ve Zlíně (Jiří Voženilek). Tímto myšlenka kolektivních domů je definitivně vyčerpána.

V období tzv.*dvouletek* se začala poválečná výstavba obytných domů rozvíjet velkoryse (Praha – Solidarita, Vršovice, Pardubice, Zlín). Domy měly pohodlné, rozlehlé dispozice s dostatečně velkými místnostmi, se zimními zahradami a obytnými terasami. Ekonomická situace si ale vynutila jiný přístup k bytové výstavbě. Ostatně na sklonku 40.let je zpracován typový sborník pro bytovou výstavbu, který se snažil najít minimální rozměry místností a minimální počty místností pro rodiny. Na počátku 50.let, v období tzv.*socialistického realismu*, už byly jednotlivé typy podle tohoto sborníku realizovány v řadě T-domů, u nichž ovšem cihlová konstrukce, často ještě s podélným nosným systémem, dovozovala architektům dostatečné variace při konkrétních stavbách. Toto období si potrpělo na srozumitelnost a zdobnost vnějšího výrazu každé stavby a akcentovalo vytváření skutečně komponovaných obytných souborů s funkčně členěnými prostory se zaměřením se na obytnost prostředí (Ostrava-Poruba, Havířov apod.).

Konec tzv.*socialistického realismu* znamenal konec tohoto pojetí obytných staveb. Potřeba dosahovat stále efektivnějších metod výstavby, stále rychlejšího tempa a snižování ekonomické náročnosti, postupně vedla k prosazení typizace a prefabrikace až na téměř 100% objemu výstavby. O stavění bytů se přestalo mluvit jako o architektonické kategorii, šlo pouze o kvantitativní ukazatele. Na počátku byly technologicky ne zcela vyvinuté a dispozičně vůbec neřešené G-domy s malými rozpony a s minimální variabilitou vnějšího výrazu. Na ně navázala řada domů TOB, která přinesla větší rozpony – 3600 a 6000 mm, příčný nosný systém, který uvolnil možnosti utváření fasády (které z důvodů nutného omezování počtu stavebních prvků využívány) a poskytla relativně velkou volnost v tvarovém komponování objemu stavby. V 70.letech byla vytvořena soustava VVÚ-ETA, která dala větší možnosti utváření dispozic a poskytla větší prostorový standard. Další soustavy měly v podstatě jen omezenou použitelnost a ne větší úspěšnost z hlediska architektonického řešení. Kvalita obytných staveb se postupně omezila na kvalitu urbanistického řešení obytného souboru. Vzhled přestal být chápán jako architektonická kategorie, důležitosti nabyla kompozice a vybavení vnějšího prostředí. Ovšem i v úspěšném obytném souboru byly všechny domy vždy beze změny typové a jejich velikost odpovídala dobovým ekonomickým ukazatelům. Byl to oproti 20. a 30.letům zásadní krok zpět – byt jako takový nebyl předmětem architektonické práce – byl předem dán bez možnosti podstatnější kultivace. Ani domy, které byly stavěny svépomocí družstevně, a které jediné měly možnost překročit závazné standardy a technologická omezení, nedosáhly výrazněji lepších výsledků – ani v dispozičním řešení. Zároveň striktní předpisy o počtu místností a maximálním počtu čtverečních metrů spolu s omezenou materiálovou základnou a nutností stavět téměř výhradně svépomocí vedly k výraznému poklesu kvality rodinných domů.

IV.ETAPA – OBDOBÍ LET 1989 - 1999

Výstavba objektů pro bydlení v období let 1989 až 1999 vzhledem k realitě prvních čtyřiceti let 20. století byla poněkud nešťastná. Bytové domy s nabídkou kvalitního bydlení pro celou rodinu – až na velmi sporadické výjimky – nevznikaly vůbec. Převažovaly domy opět s minimálními prostorovými nároky pro snížení nákladů výstavby. Rodinné domy naopak rostly jako houby po dešti, ale komercializace výstavby, výška úrokových sazeb a cena stavebních pozemků vedla realitní kanceláře zastavět území v co nejkratším čase a nejracionalnějším způsobem – typovými a stále opakovanými domy.

bydlení na venkově

Rodinné domy – v minulé době venkovská zástavba (statky, usedlosti a soubory obytných i hospodářských budov) prošla zásadními změnami. Hospodaření se přesunulo do nových areálů zemědělské výroby, obytné budovy byly představovány, jejich hospodářské části – mnohdy bez

vhodného využití – chátraly nebo byly demolovány. Vzhled domů se měnil nejen vnějšími úpravami, ale i doplňováním, např. garážemi, nástavbami a dostavbami. Zásahy byly mnohdy tak velké, že se v některých obcích postupně původní orientace obytné části ze „štítové“ změnila na „okapovou“, s důsledky pro celou urbanistickou strukturu. Vedle toho se objevovaly stavby nové, které často necitlivě odrážely v období socialismu propagovanou cestu vývoje venkova, tj. přibližování se městu. Tyto novostavby se vymykají venkovu a jeho tradicím formou, velikostí, výškou, orientací, situováním na parcelách, nerespektováním stavební čáry, využitím pozemků, tvarem střech i detaily.

Bytové domy – uspokojení poptávky po bydlení na venkově pomocí nájemních domů a bytů bylo podporováno zejména v období socialismu. Kapacity i rozměry těchto objektů postupně narůstaly, zpočátku pro ně bylo budováno i určité hospodářské zázemí formou pomocných staveb (např. pro chov drobného domácího zvířectva). Typizované bytovky byly často situovány zcela nahodile, kde právě bylo volné místo, bez respektování prostředí a stávající parcelace. V jejich okolí postupně vyrostly různé přístavky a objekty, nahrazující chybějící hospodářské zázemí. Domácí řemeslné aktivity, chov drobného domácího zvířectva, zvýšené nároky na skladovací prostory a jiné patří ke specifickým potřebám venkovského života dodnes. Bydlení v bytových domech nebylo na venkově nikdy oblíbené a každý obyvatel – pokud mu to finanční situace dovoluje – dává přednost bydlení v rodinném domě. Bytové domy se proto na venkově nestaly nikdy typickou zástavbou. Pokud je nezbytné je stavět (např. v příměstských obcích), pak je potřeba citlivě uvážit jejich situování, velikost pozemku a podle jejich účelu (pro mladé rodiny, pro seniory) zajistit nezbytné zázemí.

ZÁVĚR

Z historického vývoje je patrný rozvoj priméru, který byl svázaný s vesnickou sídelní strukturou a rozvoj sekundéru, jenž je svázaný s rozvojem měst. Lze předpokládat, že s rozvojem terciéru dojde adekvátně k iniciaci další proměny sídelní struktury. V současné době výkonnost terciéru a robotizace výroby vytváří situaci, kdy je možné zvyšovat osobní prosperitu i mimo město či venkov za pomoci moderních technologií. Proměna obživy a způsob docilování osobní prosperity je v historii lidstva vždy spojeno s proměnou bydlení a struktury sídelního prostoru. Dojde-li k proměně životního stylu, dojde i k proměně bydlení.

Tento příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury České republiky a projektu 103/05/2775 „Výzkum proměn bydlení v České republice“

LITERATURA A PRAMENY

- [1] KITTRICHOVÁ, E. a kol.: Kuchyň, SNTL – Nakladatelství technické literatury, Praha, 1990
- [2] KOULA, J.E., KOŽELKA, K.: Dnešní byt, SNTL – Nakladatelství technické literatury, Praha, 1962
- [3] HONZÍK, K.: Tvorba životního slohu, Horizont, Praha, 1976
- [4] BRUNECKÝ, P.: Dějiny a bydlení, Mendlova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2003
- [5] HEROUT, J.: Staletí kolem nás, Panorama, Praha, 1981
- [6] HAAS, F.: Architektura 20.století, Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1978
- [7] KONICAR, J.: Obytné a rodinné domy v České republice, SNTL Torus, Praha, 1997
- [8] MYSLIVEC, T.: Bytová péče a jiná blahobytná zařízení Ostravsko-karvinského revíru, Kamenouhelné doly Ostravsko-karvinského revíru IV., Ostrava, 1932
- [9] ZDAŘILOVÁ, R.: Typologie, Výzkum proměn bydlení v České republice – sborník prací dílčí zprávy o řešení projektu GA ČR za rok 2005, Ostrava, 2006

Reviewer: prof. Ing. Jaromír Císař, CSc.

